

Algirdas GRIGARAVIČIUS

KONTEKSTŲ GALIA

Kultūrologės Nidos GAIDUSKIENĖS monografijos „Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė: modernėjančios savimonės kontūrai“ (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018) recenzijoje istorikas Algirdas GRIGARAVIČIUS įvertina autorės gebėjimą pasitelkti turtingą faktografinę medžiagą, atkreipia dėmesį į monografijos autorės ryškinamą „Jaunosios Lenkijos“ estetinių ir filosofinių idėjų kontekstą, kurio dėka Kymantaitė atsidūrė ankstyvojo modernizmo lauke, akcentuoja, kad kiekviena su Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės kūryba susijusi tema pateikiama europiniame kontekste.

THE POWER OF CONTEXT

The review by the historian Algirdas GRIGARAVIČIUS of the monograph Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė: modernėjančios savimonės kontūrai (Outlines of an Increasingly Modern Self-Awareness, Vilnius: Lithuanian Culture Research Institute, 2018) by the culture analyst Nida GAIDUSKIENĖ looks into the rich factual material analysed by the author, and draws our attention to the context highlighted of the aesthetic and philosophical ideas of the Young Poland period, which led Kymantaitė to early Modernism. Grigaravičius accentuates the fact that all the themes relating to the work of Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė are presented in a Europe-wide context.

Nida GAIDUSKIENĖ. Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė: modernėjančios savimonės kontūrai. – Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018. Viršelio dailininkė – Skaistė Ašmenavičiūtė

Kultūrologė Nida Gaidauskienė, tirdama modernėjančią XX amžiaus pradžioje herojės savimonę, pasitelkė Viktorijos Daujotytės pastebėjimą, jog norint apčiuopti žmogaus kontūrą „jį tenka užpildyti daugybe smulkių linijų“, bet asmenybės tūris pajaučiamas tik tada, kai tų linijų pakanka, tačiau jos lieka su properšomis – nepaverčiant tiriamojo gyvenimo vien neperregima plokštuma“. Tokia metaforiška kultūrinės savimonės judėjimo laike aptartis teigtų jos pažinumo nepabaigiamybę ir būdą skaitant tyrimą papildyti savomis sampratomis. Pratarinėje autorė nusistato, kad kūrėjo kultūrinės laikysenos suvokiamos tiksliau, kai atkuriamas ir rekonstruojamas kuo tankesnis patiriamų idėjų bei jų kontekstų tinklas, apimantis asmeninius bei dalykinius ryšius ir bendruosius interesus. Tad pateikiamas platesnis estetinių idėjų ratas monografijoje turėtų išryškinti veiklios kūrėjos savimonės turinį ir artikuliuočiau pasekti jos modernėjimą.

Tekste kaip detaliam epochą atkuriančiam istoriniame filme rasime daug buitinių realiųjų, fiksuojamų lėto (prieš gerą šimtmetį) laiko Lietuvos provincijoje maniera. Toks mikroistorijos metodo skleidimasis savaime lėtina skaitymą, tačiau atsiperka kokio netikėto fakto pateikimu. Štai herojės šeimoje tėvas bajoras kalbėjo lenkiškai, bet pasakas sekė lietuviškai ir augančią Sofiją stebino mitologinio paveldo perdavimu lietuvių kalba. O monografijos autorė nuosekliai pažymi, kad šalia romantizmo įtvirtintos vaizduotės galios kaip vertybės pasakų pasaulis buvo viena psichologinių priežasčių, kodėl jaunų tautų neoromantikai taip mėgo pasakų, dainų, padavimų žanrus (p. 44). Ir toliau panašiai išsitaria, jog lietuviškos dainos dar vis gaivina emigrantų atžalų ryžtą neužmiršti gimtosios kalbos (p. 282). Turbūt pirmą kartą istoriografijoje atsiskleidžia „Jaunosios Lenkijos“ Krokuvoje estetinių ir filosofinių idėjų aplinkuma, išvedusi ją ir čia besimokusį būrelį lietuvių į ankstyvojo modernizmo lauką.

Nors kultūrinės savimonės sklaidos laike analizė gili ir gerai sukomponuota, drįstume keliais štrichais papildyti autorę, kiek patikslindami M.K. Čiurlionio sąsają su lietuvybe, nusišlymo tautiečiais atvykus į Vilnių ir Tautos namų klausimus.

Nuo 1902 metų Varšuvos lietuviai, kurių čia gyveno apie du tūkstančius, iš carinės valdžios bandė gauti leidimą savai draugijai, bet sukliudė vietinė administracija, tokį patriotinį sumanymą laikydama nepageidaujamu. Tik leidus Vilniaus lietuvių savišalpos draugiją, remdamasi nusižiūrėtais jos įstatais 1905 metų spalio 29 dieną įsikūrė Varšuvos lietuvių savišalpos draugija („Lietuvių susišelpimo draugija“) ir ėmė rengti vaidinimus, paskaitas, organizuoti suaugusiųjų kursus. Įstatuose jos pavadinimas – Lietuvių savitarpio pagalbos Varšuvoje draugija. Pagrindiniu tikslu nurodyta gerinti jos narių materialinio ir dvasinio gyvenimo sąlygas. Galėjo steigti ambulatorijas, mokyklas, gydyklas, vasaros kolonijas, skaityklas, bibliotekas, įvairius kursus. Valdybą sudarė dešimt asmenų, renkamų dvejiems metams². Prie jos gyvavo Jaunimo choras, vedamas Mikalojaus Konstantino Čiurlionio³, Stasio Šimkaus, Jono Ben-

doriaus ir kitų chorvedžių. Tad menininko sprendimas apsigyventi Vilniuje buvo natūrali bendravimo su tėvynainiais tąsa.

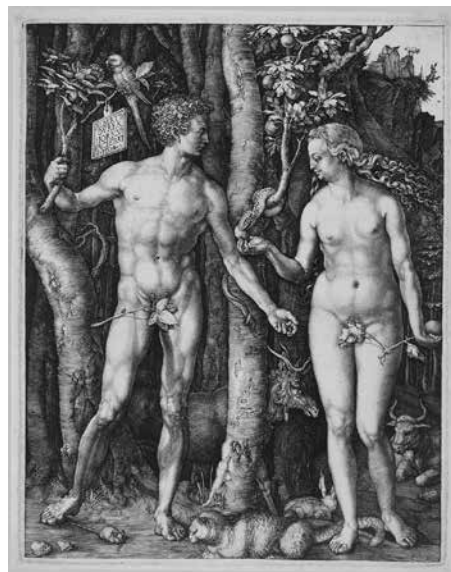
M.K. Čiurlionio nuomone, lietuviams Vilniuje reikėję Kultūros rūmų (juose turėtų būti koncertų, teatro salės su pagalbiniemis patalpomis, tautos muziejus, parodų, posėdžių salės, klubas, draugijų būstinės ir t. t.). Lietuvių dailės draugijos 1912 metų veiklos apyskaitoje pažymėta, kad rūmuose turėjusi tilpti biblioteka, skaitykla, vaidinimų salė, paveikslų galerija ir įvairių draugijų būstinės. Už šią viziją pasisakė Draugijos valdyba su M.K. Čiurlioniu priešakyje, tačiau toks platus sumanymas ne visiems patiko⁴. 1907-ųjų gruodžio 16-ąją iš Vilniaus laiške Bronislavai Volmanienei jis rašė, kad čia smarkiai prieštaraujant tautiniai konservatoriai, – esą per brangu, per daug gražu, svajonė ir panašiai. Jis tikėjęs: jeigu penkerius metus aukotų visi lietuviai, tai kiekvienam atsieitų metams po keliolika kapeikų. Klausė: „Nejaugi tai neįmanomas dalykas?“ ir apgailėstaudamas atsakė: „Bet ką čia padarysi su prasčiokais. Na, taip“⁵. Gimęs kurorto vargonininko šeimoje, per sezoną Druskininkuose galėjo pamatyti įvairių aukštųjų kultūrų apraiškas, o mokėjęs Leipcige bei Varšuvoje, lietuvių kultūros ūgį skausmingai lygino su pasiekusiomis profesinę brandą. 1908 metų sausio 12 dieną Tautos namų komiteto susirinkime pareiškė: tie namai turį stovėti ant kalno, jiems atiduotų visus savo paveikslus⁶. Lietuvių mokslo ir Lietuvių dailės draugijos sklypą per pusę nupirko ant Tauro kalno. Tad jo vizija, išsakyta 1906 metų rugsėjo 2 dieną per steigiamąjį Lietuvių dailės draugijos susirinkimą, kad rūmai turį atitikti „lietuvių genijų“ ir imponuoti pasauliui, akistatoje su gyvenimu realizuojama tik perkopus kelis XXI amžiaus dešimtmečius⁷.

1906 metų gruodžio 27 dieną, atidarant Pirmąją lietuvių dailės parodą, Jonas Basanavičius pasakė dvi kalbas: rusiškai ir lietuviškai. Antrąją kalbėjo dvigubai trumpiau. Pradėjo nuovilties, kurią sukelia parodos eksponatai. Vardydamas geriausius dailininkus, išskyrė M.K. Čiurlionį, kurio originalūs ir individualūs darbai galį būti naujos pakraipos tapyboje pradžia. Pabaigė sūkiu apie lietuvių dailės perspektyvą: „Lai gaivina ji mūsų tautą, lai ruošia jai garbingą ateitį!“⁸ M.K. Čiurlionis 1907 metų gruodžio pradžioje laiške savo mokinei Halinai Volman iš Vilniaus pranešė, kad Petras Vileišis, itin simpatiškas senis, paprastas, geraširdis, prieš kelerius metus turėjo 500 tūkstančių [rublių], o dabar paliko su 50-čia, nes viskas išėjo žmonėms ir atgimimo tikslams, abu vienas kitam simpatizuoja⁹. Pati Sofija pakiliai šnekėjo per Basanavičiaus 60-mečio iškilmes apie jubiliatą, kuris užžiebė tautai „Aušrą“ ir kuris pats yra simbolis tų didelių savo skelbiamų idėjų¹⁰. Tad porai gyvenant tarp lietuvių istorinėje sostinėje būta ir šviesesnių dalykų.

Įstabi tyrinėtojos intencija beveik kiekvieną kad ir truputį reikšmingesnį temos momentą ar aspektą pateikti europiniame kontekste. Tikrai patrauklus ir pagaunantis skyrius „Opera ‘Jūratė’: meno ir gyvenimo sintezės siekinys bei tragiškoji grimasa“, tarsi vainikuojantis dviejų kūrybingų asmenybių bendravimą, kur subėga vaizduotės ir gyvenimo drama, ypač pastraipoje apie undines. Tačiau po šio skyriaus einantys tekstai nugrimzta prielaidų, spėjimų apste.

Tyrimas apie dviejų žmonių pastangas kelti tautinę kultūrą į modernizmo lygmenį demonstruoja mūsų šios amžiaus profesinę ir euristinę brandą dabartinės Europos kontekstuose.

Algirdas GRIGARAVIČIUS

Albrecht DÜRER. Žmogaus nuopuolis (Adomas ir leva). 1504.
Graviūra

- 1 V. KARUŽA [Jesaitis Juozas]. Varšuva // Vilniaus žinios. – 1905, lapkričio 5, Nr. 260, p. 3-4; L. G. [Liudas GIRA]. Lietuvių savytarpinės pagalbos draugystė Varšuvoje // Ten pat, lapkričio 6, Nr. 261, p. 2.
- 2 LMABRS, F37-11395, l. 1-4, 10.
- 3 J. ČIURLIONYTĖ. Atsiminimai apie M.K. Čiurlionį. – Kaunas: [Išleido J. Petronis], 1994, p. 161. Čia rašoma, kad 1904 m. „jau buvo įstojęs į Varšuvos savitarpio pašalpos draugiją ir vadovavo jos chorui“.
- 4 Lietuvių dailės draugija. 1912 metų veikimo apyskaita. – Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1913, p. 18.
- 5 M.K. ČIURLIONIS. Apie muziką ir dailę. Laiškai, užrašai ir straipsniai. – Vilnius, 1960, p. 205.
- 6 M.K. ČIURLIONIS. Laiškai Sofijai. – Vilnius, 1975, p. 22.
- 7 S. YLA. M.K. Čiurlionis kūrėjas ir žmogus. – Chicago, 1984, p. 146.
- 8 Pirmosios lietuvių dailės parodos atidengimas // Vilniaus žinios. – 1906, gruodžio 28, Nr. 289, p. 2.
- 9 Mikalojus Konstantinas ČIURLIONIS, V. LANDSBERGIS. Laiškai Sofijai. – Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 54.
- 10 S. ČIURLIONIENĖ (KYMANTAITĖ). Prkalba, pasakyta dr. Basanavičiaus iškilmėje birželio 11 dieną // Lietuvos žinios. – 1912, birželio 16, Nr. 70, p. 2-3.

M.K. Čiurlionis. Kompozicijos eskizas. 1905.
Nacionalinis M.K. Čiurlionio dailės muziejus

